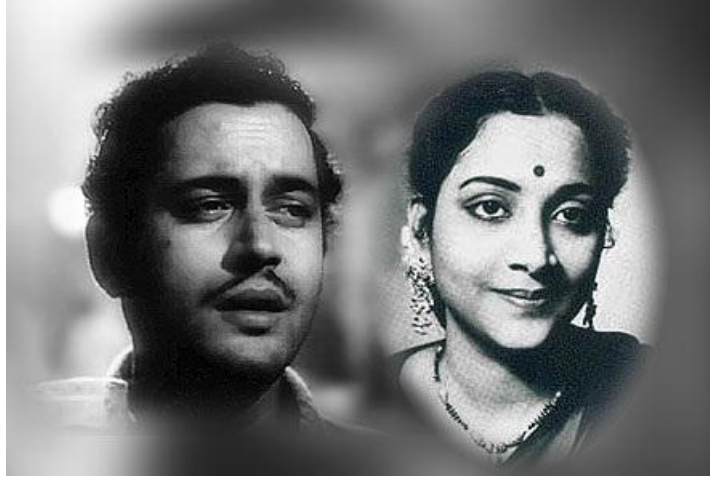


गीता रॉय दत्त - भाग २



१९५१ मध्ये गुरु दत्तच्या 'बाझी' साठी एस. डी. बर्मन संगीत देत होते त्या वेळी अभिनेता-निर्माता गुरु दत्तने गीताचे गाणे ऐकले आणि तिला प्रथमच पाहिलेही ! 'तदबीर से बिगडी हुई तकदीर बनाले' हे ते सुरेख गाणे ! (तिचे ते गंमतीदार आणि आनंदी 'हे हे हे' आणि बर्मनदांची स्पॅनिश गिटार). 'सुनो गुजर क्या गये' हे सावध करणारे गाणे आणि 'ये कौन आया की मेरे दिल की दुनिया मे बहार आईईईई' (ह्या शेवटच्या शब्दांचे तिचे उच्चारणे), हे सर्व आणि तिचे असामान्य सौंदर्य, तसेच तिला मिळालेली प्रसिध्दी हे पाहून गुरुदत्त भाळल्यास नवल ते काय ? लवकरच ते दोघे प्रेमात पडलेही !

गीताच्या आयुष्यातील हा अतीव सुखाचा काळ होता. प्रथम आर्थिक सुबत्ता, नंतर प्रसिध्दी आणि आता तर तिला मदनाने घायाळ केले होते. त्यामुळे गुरु दत्त अजून जरी हवा तसा चित्रपटसृष्टीत स्थिर झाला नसला तरी तिला फरक पडत नव्हता. त्याच्या अंगी उपजत गुण तर होते ! तो बंगाली नसून मंगरुळी होता ह्याचाही तिच्यावर काही परिणाम झाला नाही. ती प्रेमात आकंठ बुडाली होती.

१९५२ मध्ये ओ. पी. नय्यर यांनी आपल्या 'आसमान' या पहिल्या चित्रपटाचे संगीत दिले. चित्रपट साफ कोसळला, पण गीता अवर्णनीय गायली. 'दिल है दिवाना' हे भिडणारे गाणे यातीलच ! आणखी तसेच एक 'देखो जादू भरे मेरे नैन' हे गाणे ! परंतु हा चित्रपट पडल्यामुळे संगीतसृष्टीत अद्याप पाय न स्थिरावलेल्या या संगीतकाराने आपल्या 'छम छमाछम' या पुढील चित्रपटात गीताऐवजी आशाला घेतले. तोही साफ पडला. ह्या चित्रपटात ओ. पी. नय्यरने गीताकडे दुर्लक्ष केले तरीही ती एवढ्या मोठ्या मनाची की तिने गुरुदत्तला त्याचा 'बाज' हा पुढील चित्रपट ह्याच संगीतकाराला देण्याची शिफारस केली. ह्या चित्रपटात देखील ती अतीव सुंदर गायली. ('ऐ दिल ऐ दिवाने' आणि 'जरा सामने आ, जरा आँख मिला'). परंतु तिची सुंदर गाणी आणि तलतचेही सुंदर गाणे असूनही हा चित्रपट म्हणावा तितका चालला नाही.

परंतु गीताचं तसं बरं चाललं होतं ('आनंदमठ', 'जाल', 'संगदिल', 'अनारकली', इ.) आणि वैयक्तिक जीवनातही ती अतिशय सुखी होती. तिने गुरुदत्तबरोबर दि. २६ मे १९५३ रोजी लग्न केले. आणखी फक्त तीनच दिवसांनी २६ मे १९५३ रोजी हिमालयातील माउंट एव्हरेस्ट हे शिखर प्रथमच पादाक्रांत केले होते. गीता मात्र केव्हाच सुखाच्या अत्युच्च शिखरावर जाऊन पोचली होती.

पण आता हळूहळू समस्या सुरु झाल्या. गीता (आता दत्त) आणि तिचा नवरा हे दोघेही कलावंत असल्यामुळे निसर्गतःच ते अति संवेदनशील होते. तिच्या कारकिर्दीचा आलेख उंचावत होता तर तो आहे त्या ठिकाणीच स्थिर होता. त्याचे चित्रपट बॉक्स ऑफिसवर चालत नव्हते. त्यामुळे हे दोन अस्वस्थ जीव एकाच छपराखाली राहून धुसफुसत होते आणि आता फक्त ठिणगी पडायचीच कमतरता होती. आणि अखेर ती पडलीच ! काही चक्रम पत्रकारांनी म्हटले की गुरुदत्तने गीताकडील पैसा आणि प्रसिध्दी पाहून तिच्याशी लग्न केले. गुरुदत्तचा भडका उडाला आणि आपल्याखेरीज इतर निर्मात्यांच्या चित्रपटांत तिने गाता नये असं त्याने जाहीर करून टाकले. अगदी ओ. पी. नय्यर किंवा

एस. डी. बर्मन ह्या त्याच्या मित्रांकडेही तिने गाता नये असे त्याने बजावले. असो.

गीता उध्वस्त झाली. हे असं कसं होऊ शकतं ? ती सुरेख गात होती आणि गाऊन मुबलक पैसेही मिळवत होती. ती दुःखतिशयाने वेडीपिशी झाली. तिचा नवरा तिला जास्तीत जास्त किती गाणी देऊ शकत होता ? तरीही तिने नवर्याचे म्हणने मानले आणि ती मुलांकडे लक्ष देऊ लागली. (एव्हाना तिला तरुण, अरुण आणि नीना अशी तीन मुले झाली होती.) दरम्यान गुरुदत्तचे बस्तान हळूहळू व्यवस्थित बसू लागले आणि तो कामात खूपच गुंतून राहू लागला. थोड्या दिवसांत तिला रिकामेपणा फारच पोखरू लागला आणि त्याला फसवून ती बाहेर थोड्या प्रमाणात गाऊ लागली.

ती हे कसे करित असेल ? नवरा सकाळी घरातून बाहेर पडला की ती रेकॉर्डिंगसाठी जाई आणि संध्याकाळी तो परत फिरण्याआधी ती घरी येई. १९५६ ते १९६० या काळात हे बरेच चालत असे. पण यातही थोडी अडचण होती. तिला वेळेत घरी परतायचे असल्यामुळे तिचा एक डोळा घड्याळावर असे. जर काही कारणाने ध्वनीमुद्रणाला उशीर झाला आणि संध्याकाळच्या ५ चा 'गजर' व्हायची वेळ आली की ही 'सुनो गजर क्या गये' वाली मुलगी नव्हस होत असे. त्याचा परिणाम तिच्या आवाजावर होत असे आणि तिच्या आवाजातील गोडवा आणि आकर्षकता त्या दिवसापुरती नाहीशी होत असे. कुठल्याही संगीतकाराला हे कसे चालेल ?

खरं तर एस. डी. बर्मन आणि लता यांच्यात मतभेद झाल्यावर बर्मनना एक सरस गायिका हवी होती. आशा अजून नवखी होती, पण गीता तशी अनुभवी होती. ती गातही चांगलीच असे. असे असूनही त्यांनी आशाला घेतले कारण गीता त्यांना पुरेसा वेळ देईल याची त्यांना खात्री नव्हती. दादा बर्मन हे अगदी काटेकोर होते. वारंवार घड्याळाकडे पाहणे त्यांना आवडले नसते, त्यापेक्षा त्यांना एकवेळ 'टेक' चालले असते.

दरम्यान गीता थोड्याफार प्रमाणात का होईना बाहेर गाते हे गुरुदत्तच्या लक्षात आले. त्याने घरात आकांडतांडव केले. त्यामुळे तिला अतिशय दुःख झाले. तिच्या भावनांचा कोंडमारा झाला. आपण गाणे सोडले तर आपल्या या उपजत कलागुणाचा अंत होईल अशी भीती तिला वाटू लागली. घरी येणार्या आपल्या मित्रमंडळींना खाऊपिऊ घालणे वगैरे गोष्टी तिने बंदच केल्या. तिचा आनंदी, उत्साही स्वभाव नाहीसाच झाला. त्याऐवजी ती खिन्न, उदास वाटू लागली.

घरातील वातावरण जास्तच बिघडू लागल्यावर तिला सुखी करण्यासाठी गुरुदत्त एका चित्रपटाच्या तयारीला लागला. नायिकेची भूमिका तिला देण्यात आली. तिला खूप आनंद झाला. ही एक मोठी संधी होती. प्रेक्षकांसमोर पुनरागमन केल्यासारखेच होते. परंतु तिचा हा आनंद फार काळ टिकला नाही. ती स्टुडिओमध्ये जाऊ लागली आणि लवकरच तिच्या लक्षात आले की आपला पती दुसऱ्या कोणाच्या तरी प्रेमात पडला आहे. परतून कधीच न येण्याचा निश्चय करून सेटवरून ती घुश्श्यातच निघून आली. हा चित्रपट डब्यात गेला. नवरा-बायकोत मोठीच दरी निर्माण झाली. घर चालवण्यासाठी पैसे मागण्याइतपतच त्यांचे नाते उरले. दोघांमधील सुसंवाद संपूनच गेला. मुंबईहून १०० कि.मी. अंतरावरील लोणावळा येथील फार्महाऊसमध्ये नवरा आपला जास्त तो वेळ चित्रपटांतील लोकांबरोबर घालवू लागला, तर ती स्वतःच्या मुलांबरोबर राहू लागली. पण तिची आणखी एक सहचरी तिच्याबरोबर होतीच - ती म्हणजे दारू !

प्रेम आणि लग्न या दुहेरी कात्रीत सापडलेल्या गुरुदत्तने अखेरीस ९ ऑक्टोबर १९६४ मध्ये आत्महत्या केली. त्यानंतर गीताच्या हालांना पारावार उरला नाही. तिच्याकडे आर्थिक पाठिंबा नव्हता. ती स्टेज शोज करून पैसे मिळवू लागली आणि चित्रपटांत पुन्हा काम मिळण्यासाठी लोकांची मनधरणीही करू लागली. ती केवळ ३५ वर्षांची होती आणि अजूनही तिच्यात गायनकौशल्य होतेच. परंतु आता परिस्थिती बदलली होती.

आशा भोसलेसह ओ. पी. नय्यर दमदार गाणी तयार करत होते. दादा बर्मन पुन्हा एकदा लताला घेऊन जादुई करामत करत होते. कुणाचीही आहे त्या स्थितीत बदल करायची तयारी नव्हती. सत्तरच्या दशकाच्या सुरुवातीला कनु राँयने तिला 'उसकी कहानी' आणि 'अनुभव' मधील गाणी दिली. 'उसकी कहानी' मधील 'आजकी काली घाटा' आणि 'अनुभव' मधील इतर गाण्यांबरोबरच 'मेरी जान, मुझे जान ना कहो' ही गाणी पाहता तिचा आवाज काही बदलला असल्याचे जाणवले नाही.

परंतु आता पुलाखालून बरेच पाणी वाहून गेले होते. त्यात आजारपणामुळे सतत हॉस्पिटलच्या चकरा माराव्या लागत होत्या. दि. २० जुलै १९७२ रोजी हरकिसनदास हॉस्पिटलमध्ये तिचे दुःखद निधन झाले.

गीता राँय-दत्त हिची काही उत्तमोत्तम गाणी पुढीलप्रमाणे आहेत. काही तिच्या लग्नापूर्वीची आहेत तर काही लग्नानंतरची. काही गुरुदत्तबरोबरच्या सुखी सहवासातील तर काही तिला गाण्यापासून वंचित ठेवणाऱ्या त्याच्या अरेरावी वृत्तीच्या काळातील.

Song	Film	Composer
Khayalon mein kisike (with Mukesh)	Banwre Nain	Roshan
Mera sunder sapna beet gaya	Do Bhai	SD Burman
Ghoonghat ke pat khol	Jogan	Bulo C Rani
Yeh kaun aya ki mere dil	Baazi	SD Burman
Tadbir se bigdi hui taqdeer	Baazi	SD Burman
Suno gajar kya gaye (with chorus)	Baazi	SD Burman
Dil hai deewana	Aasman	OP Nayyar
..Jai Jagdeesh hare (with Hemant)	Anand Matth	Hemant Kumar
Darshan pyaasi aayee daasi	Sangdil	Sajjad Husain
Aa jaan-e-wafa	Anarkali	Basant Prakash
Aye dil aye deewane	Baaz	OP Nayyar
Chaand hai wohi	Parineeta	AK Mukherjee
Babuji dheere chalna	Aar Paar	OP Nayyar
Hoon abhi main jawaan	Aar Paar	OP Nayyar
Yeh lo main haari piya	Aar Paar	OP Nayyar
Sun sun sun sun zalima (with Rafi)	Aar Paar	OP Nayyar
Muhabbat kar lo, jee bhar lo (with Rafi)	Aar Paar	OP Nayyar
Kaise koi jeeye	Baadbaan	Timir Baran- SK Pal
Na yeh chaand hoga	Shart	Hemant
Jaane kahaan mera (with Rafi)	Mr & Mrs 55	OP Nayyar
Neele aasmani	Mr & Mrs 55	OP Nayyar
Udhar tum haseen ho (with Rafi)	Mr & Mrs 55	OP Nayyar
Preetam aan milo	Mr & Mrs 55	OP Nayyar
Dil ki umangen hain jawaan (with Hemant & Thakur)	Munimji	SD Burman
Achha ji maaf kardo (with Rafi)	Musafirkhana	OP Nayyar
Aye dil mujhe bata de	Bhai Bhai	Madan Mohan
Jaata kahaan hai deewane	CID	OP Nayyar
Ankhon hi ankhon mein (with Rafi)	CID	OP Nayyar
Aye dil hai mushkil (with Rafi)	CID	OP Nayyar
Hai yeh duniya kaun si	Sailaab	Mukul Roy

Song	Film	Composer
Thandi thandi hawa (with Asha)	Johnny Walker	OP Nayyar
Kya ho phir jo din rangeela ho (with Asha)	Nao Do Gyarah	SD Burman
Jaane kya tu ne kahi	Pyasa	SD Burman
Hum aapki ankhon mein (with Rafi)	Pyasa	SD Burman
Chor lutere dakoo	Ustaad	OP Nayyar
Tum jo hue mere humsafar (with Rafi)	12 O' clock	OP Nayyar
Do chamakti ankhon mein	Detective	Mukul Roy
Mujhko tum jo mile (with Hemant)	Detective	Mukul Roy
Mera naam chin chin choo	Howrah Bridge	OP Nayyar
Waqt ne kiya kya haseen	Kaagaz Ke Phool	SD Burman
Dil se dil takraye (with Rafi & chorus)	Love Marriage	S-J
Nanhi kali sone chali	Sujata	SD Burman
Bachpan ke din bhi kya din the (with Asha)	Sujata	SD Burman
Baalam se milan hoga (with chorus)	Chaudhvin Ka Chaand	Ravi
Gum sum sa yeh jahan (with Hemant)	Duniya Jhukti Hai	Hemant
Na main dhan chahoon (with Sudha)	Kaala Bazar	SD Burman
Chupke se mile pyase pyase (with Rafi)	Manzil	SD Burman
Tumse hi meri zindagi (with Mukesh)	Apna Ghar	Ravi
Janoo janoo re kahe (with Asha)	Insaan Jaag Utha	SD Burman
And just a few, after 1970:		
Aaj ki kali ghata	Uski Kahani	Kanu Roy
Mera dil jo mera hota	Anubhav	Kanu Roy
Koi chup ke se aake	Anubhav	Kanu Roy
Meri jaan, mujhe jaan na kaho	Anubhav	Kanu Roy

- माणक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून)

NOTE: Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or

making life more bearable, at the least.

'Yesterday's Melodies Today's Memories' is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand, the author, has also recently written another music book called Musical Moments From Hindi Films, celebrating 75 years of sound (and music) in Hindi Films. To buy the books, you may go to jharnabooks@yahoo.com, and to write to the author, the email address is manekpremchand@gmail.com